

А.Г. Мурашова,

кандидат педагогічних наук,

начальник дитячого табору "Кипарисний" (Міжнародний дитячий центр "Артек")

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІВ ДИТЯЧОГО ОЗДОРОВЧОГО ЦЕНТРУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті розглядаються соціально-педагогічні умови діяльності педагогів дитячого оздоровчого центру на прикладі Міжнародного дитячого центру "Артек".

Інтенсивність інноваційної діяльності в Міжнародному дитячому центрі "Артек", як і у всій системі освіти України, особливо зросла в 90-ті роки у зв'язку з корінною перебудовою суспільства на пострадянському просторі. У 1992 році "Артек" був перетворений з бюджетної установи на підприємство з державною формою власності, став суб'єктом ринкових відносин, що спричинило кардинальні зміни в організації життєзабезпечення табору й не могло не відбитися на принципах і змісті виховної діяльності, підготовці кадрів.

Традиційна система виховної діяльності педагогів "Артека" потребувала переосмислення у зв'язку з тим, що вступила, з одного боку, у явне протиріччя із соціокультурними реаліями, що змінилися, з іншого – залишалася стабілізуючим фактором, що забезпечує ефективність виховного процесу в нових умовах. В аналізі сучасних соціально-педагогічних умов ми ґрунтувалися на уявленнях про те, що, за словами Н.Д. Никандрова, "соціалізація й виховання нерозривно пов'язані з системою цінностей, які існують у свідомості людей або впроваджуються в цю свідомість різними способами, насамперед, самим життям у всій його повноті (соціалізація) і системою створення як досить важливої й неминучої для кожної людини частиною цього життя" [1: 10].

Згорання механізмів, що діяли в радянській період, виховання у навчальних закладах, позашкільних установах, за місцем проживання багато в чому привело до втрати інституту класної і позанавчальної виховної роботи, дитячих і юнацьких організацій, суспільно-політичної практики, учнівського самоврядування. В умовах непередбаченої приватизації була дезорганізована соціальна інфраструктура позашкільної роботи з дітьми.

З офіційних документів було виключено сам термін "виховання", скасовано або ліквідовано відповідні структурні підрозділи в органах освіти. Втратило колишнє значення узагальнення й поширення досвіду виховання, підготовка відповідних кадрів.

Оскільки, як стверджує в дослідженні проблем соціології виховання Б.Т. Ліхачов, "у процесі відновлення суспільства формується система нових відносин власності, влади, права, моралі; створюються умови для найбільш повного самовияву заповзятливого індивіда як вільної особистості, розвитку нею своїх здібностей і дарувань" [2: 32].

Метою та перспективами виховної діяльності було визначено: пошук нового образу людини XXI століття; нова сутність дитячого табору як системи відкритої, гнучкої, варіативної, здатної до саморозвитку й самовідновлення, з новим змістом діяльності; нову позицію педагога, що стає для дитини лідером, наставником, помічником, який взаємодіє з нею на підставі принципів гуманізму, співробітництва, співдружності з дитячим колективом.

Інновації в організації виховного процесу були обумовлені зміщенням акцентів у визначенні виховних цінностей: від домінування цінностей колективізму до визнання як вищої цінності особистості зростаючої людини. Твердження Є.В. Бондаревської про те, що "гуманізація – це олюднення виховних відносин, визнання цінності дитини як особистості, її права на свободу, щастя, соціальний захист як людини, на розвиток і прояв її здібностей, індивідуальності" [3: 81] у числі багатьох обумовило спрямованість виховної діяльності на сприяння розвитку особистості, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в їхньому повному обсязі, реалізацію прав і основних свобод дитини і, насамперед, права самостійного вибору як через зміст діяльності, так і через організаційні форми і структури, забезпечення різних стилів життя і варіативності змісту, реалізацію принципу співуправління.

Інновації у визначенні змісту діяльності полягали в реалізації принципу варіативності – виділенні можливих типів табірних змін їхньої основної спрямованості:

- оздоровчо-виховні, їхнє завдання – забезпечувати дітей зміною діяльності, переключенням із навчальної діяльності на відпочинок, особистісно й суспільно значиме дозвілля;
- профільно-тематичні – підготовка цих змін забезпечується спільними зусиллями співробітників "Артека" і представниками різних організацій, установ, творчих союзів, дитячих і підліткових об'єднань тощо. Кожна профільно-тематична зміна – це підсумок роботи у даному напрямку діяльності в масштабах реалізації програм ЮНЕСКО, України, країн СНД: Міжнародне дитяче свято мистецтв "Артек" запалює зірку", Міжнародний дитячий кінофестиваль "Артек", Міжнародна зустріч дітей "Артек" збирає друзів", Міжнародна олімпіада культури й спорту "Артеківський Олімп", зміна юних інспекторів дорожнього руху, зміна "Наша Земля – Україна", "Комп'ютерний форум "Артек. ua". На наш погляд, наступність цих тематичних змін дозволяє здійснювати ранню професійну орієнтацію, збирати банк даних про дітей, обдарованих у тій чи іншій царині, надавати їм можливість самовизначення перспективи професійного й особистісного росту;

– короткочасні зміни (10-12 днів) з відпрацьованою, періодично повторюваною програмою (Міжнародний дитячий хоровий конкурс-фестиваль "Артеківські зорі", збір представників шкільного самоврядування "Лідер" та ін.).

Надзвичайно важлива у визначенні змісту діяльності дітей, що приїхали в "Артек", програма кожного окремого табору, що включає певну систему додаткової освіти. І чим різноманітніша, глибша, привабливіша для дитини ця система додаткової освіти, тим цінніша програма. Було розпочато спроби визначення специфіки програм виховної діяльності різних таборів "Артека".

Так, дитячий табір "Кипарисний" провідною метою своєї програми обрав створення системи громадянського і духовного становлення особистості, розвиток різнобічних здібностей дитини. У програмі "Кипарисний" – табір відкриттів і перетворень" із приводу змісту діяльності відзначається, що він повинен бути гнучким, варіативним, залежати від профілю, тематики і спрямованості зміни. Але основні ідеї змісту, властиві кожній зміні, незалежно від її тематики, спрямованості, контингенту дітей, повинні реалізовуватися на основі принципів випереджального розвитку, культуро- і природовідповідності, інтегративного і комплексного підходів, що втілюють уявлення про безперервність процесу розвитку особистості; діяльнісного підходу, що припускає активну роль дітей у перетворенні навколишнього соціокультурного простору.

Спрямованість інновацій у використанні форм організації діяльності дітей у таборі полягають у розвитку гнучких структур, що дозволяють дитині вибирати або програму в цілому, або окремі заняття. Під гнучкими структурами слід розуміти обирає дітьми й формовані відповідно до дитячих інтересів гуртки (дискусійної спрямованості, прикладні, спортивні й т.д.), клуби, творчі майстерні, тимчасові творчі групи з організації діяльності, органи самоврядування. Виховання артеківця як людини культури й моральності, орієнтованої на творення, активну перетворювальну діяльність, зв'язувалося з реалізацією наступних пріоритетних напрямків виховної діяльності:

- розвиток у дітей здатності до рефлексії, саморегуляції поведінки, осмислення підлітками призначення людини в суспільстві;
- включення дітей у цивілізовані відносини, у світ загальнокультурних і національних цінностей, що припускає реалізацію активної творчої позиції дитини, її творчість у різних сферах людської діяльності;
- забезпечення насиченої, позитивної взаємодії підлітка зі світом природи, уміння заощадження, збільшення її багатства;
- формування дбайливого ставлення дитини до свого здоров'я через фізкультуру, спорт, туризм, загартовування.

Відзначається також відхід від монологічних справ. Завданням кожного педагога стала робота в діалозі. Колектив "Артека" у цілому вважає за необхідне відмовитися від таких масових справ, які не передбачають такий діалог, перенасичені помилковою емоційністю, заорганізованістю, вимагають невиправдано тривалої підготовки для досягнення зовнішніх ефектів масового свята. Крім цього, "Артек" прагне відмовитися від нерозумної політизації і традицій тоталітарного суспільства, не ізолюючи при цьому підлітків від зловбодених соціальних проблем сучасного суспільства.

Таким чином, у результаті здійснення різноманітних програм передбачалося формування нової моделі виховної діяльності, заснованої на реалізації в різних сферах творчості, оздоровлення й реабілітації, соціалізації й ресоціалізації, адаптації й самовизначення дітей і дорослих.

Не всі з вищезгаданих інновацій одразу були втілені у практику роботи таборів, однак, навіть на рівні ідей, вони обумовили істотні зміни в системі виховної діяльності. Поряд із розумінням необхідності зміни підходів до організації виховного процесу і спробами реалізації інноваційних проектів стало очевидним також деяке відставання темпів упровадження інновацій від темпів зміни соціально-педагогічної ситуації у суспільстві.

Однією із провідних проблем розвитку інноваційних напрямків виховної діяльності була проблема підготовки кадрів до організації виховного процесу згідно із новими соціокультурними умовами реформованого суспільства.

Перехід табору на гнучкі змістовні й організаційні структури з метою розширення соціального спілкування дітей вимагав більшої кількості професіоналів різного профілю, що мають схильність до роботи з дітьми. Нова кадрова політика припускала принципову зміну ролі методичної служби: розширення її функцій до експертних, що виражаються в організації експертизи реалізованих таборами освітньо-виховних програм, застосовуваних технологій, оцінки ефективності виховного процесу.

З метою аналізу сучасної соціально-педагогічної ситуації в "Артеку", а саме: відповідності системи виховної діяльності соціальному запиту, рівня підготовки вожатих потребам і можливостям підлітків, які приїжджають у табір, – були проведені діагностичні методики, що дозволяють співвіднести соціокультурний досвід дітей і педагогів-організаторів, їхні ціннісні орієнтації і виявити найбільш актуальні аспекти проблеми підвищення професійної майстерності вожатих.

Для виявлення соціокультурного досвіду учасників зміни (дітей старших загонів і вожатих) була проведена методика "Дев'ять життів" у формі анкети-бесіди, що акцентує увагу на найбільш яскравих і фіксованих сторонах життєвого досвіду підлітків. Цією методикою було охоплено 52 дітей 14-16 років і 46 педагогів-організаторів.

Аналіз відповідей показав, що більшість підлітків має багатий досвід далеких поїздок – 64 % дітей побували в декількох закордонних країнах, 80 % дітей у списку міст, які вони відвідали, мають більше 10 найменувань.

Володіють сучасною технікою: комп'ютером – 99% опитаних, мають доступ в Internet 65%, володіють оргтехнікою (факс, ксерокс і т.д.) 95%, володіють аудіо- й відеоапаратурою 99%, користуються мобільним телефоном 97% дітей, мають навички водіння автомобіля 64% опитаних (крім машини три особи водять мотоцикл, по одній особі згадали про навички водіння снігоходом і яхтою).

Мають різноманітний досвід діяльності (занять у гуртках): називають від 7 до 12 видів діяльності (гуртків, секцій, у яких займалися і продовжують займатися в цей час) 21% дітей; 4-6 гуртків називають 42% дітей; 3 і менше – називають 31%.

Більшість дітей приводять великий перелік своїх перемог, досягнень, називаючи, зокрема: призові місця у змаганнях, танцювальних і музичних конкурсах, олімпіадах тощо – 60%; про досягнення високого рівня знань у якихось областях говорять 16% дітей; пишуть про перемоги над собою 34% дітей; як перемоги й досягнення розглядають свої вміння 26% дітей; наявність тих або інших рис характеру, особистих якостей розглядають як свої досягнення 12% дітей; не зуміли розповісти про свої досягнення або вважають, що не мають їх 1% опитаних.

Досвід поразок близько 50% дітей не називають (уважають, що такого досвіду не мають або не хочуть згадувати про свої невдачі, стверджуючи, що "живуть сьогоднішнім днем"). Самі заробляли гроші 64% опитаних. Мають досвід формального лідерства – 63% опитаних. Уважають себе неформальними лідерами (переважно посилаючись на оцінки друзів) – 55% дітей. Бувають на концертах: часто – 51%, дуже часто – 10%, рідко – 25%, дуже рідко – 14%. Мають наочне уявлення про професії: по одній-дві – 45%, по п'ять-сім – 41%, більше десяти професій – 4%.

Освоюють іноземні мови, вважаючи, що це їм знадобиться в житті – 100%. Відзначають, що вже зараз для них існує необхідність користуватися знанням іноземної мови – 39%. Освоюють кілька іноземних мов – 49%.

Мають коло спілкування: із різними категоріями людей (дорослими, набагато старшими, різних професій, соціальних груп, однолітками, молодшими, проводять дозвілля в компанії) 47%, переважно з однолітками (в основному шкільний клас), проводять дозвілля вдома, з батьками, одним-двома друзями (подругами) 73%.

Спостерігаючи проведення дозвілля своїми батьками, одержують досвід: спілкування в дорослих компаніях – 14%, відвідування ресторанів, кафе – 12%, прогулянок на природу, туристичних походів – 29%, відвідування театрів, кінотеатрів – 12%. Не проводять дозвілля з батьками – 27%. Проводять дозвілля з батьками вдома – 31%. У числі видів транспорту, якими вони користувалися, не згадують літак тільки – 35% дітей.

Цей досвід ми зіставили із соціокультурним досвідом педагогів-організаторів і виявили, що досвід далеких поїздок вожатих у три рази менший, ніж у дітей (у зарубіжних країнах були тільки 24% вожатих, більше 10 відвіданих міст мають у своєму списку 32% вожатих). Досвід роботи із сучасною технікою у вожатих теж значно менше: комп'ютером володіють 56% вожатих (удвічі менше, ніж число дітей, що володіють комп'ютером). Мають навички роботи в мережі Internet 36% вожатих, у два рази менше, ніж число працюючих у мережі Internet дітей. Приблизно така ж картина з володінням оргтехнікою (56% вожатих – майже у два рази менше, ніж дітей), використання мобільних телефонів (44% – порівняно з 98% у дітей). Навички водіння автомобіля мають 28% вожатих, що майже утричі менше, ніж число дітей, що вміють водити машину. Розкриваючи свій досвід перемог, досягнень, удвічі менше вожатих наводять як приклад зайняті ними призові місця у змаганнях, танцювальних і музичних конкурсах, олімпіадах (36%), перемог над собою у вожатих у чотири рази менше, ніж дітей. Про досвід поразок розповідають 80% вожатих, що на 30% більше, ніж кількість дітей, які мають значний досвід невдач. Певною мірою можна вважати, що досвід фінансової самостійності діти здобувають трохи більший, ніж вожаті: самі заробляли гроші 64% підлітків, у той час як 56% вожатих, будучи співробітниками табору, розраховують на фінансову підтримку батьків через низьку зарплату педагога-організатора. Мають досвід неформального лідерства в колективах однолітків 32% вожатих (на 20% менше, ніж дітей). На концертах вожаті бувають у середньому у два з половиною рази рідше, ніж діти. У два рази менша кількість вожатих освоюють одночасно кілька іноземних мов. Досвід володіння навичками водіння різними видами транспорту в дітей трохи багатший, ніж у вожатих, як і досвід спостереження за проведенням дозвілля батьків (у домашніх умовах разом із батьками проводили дозвілля 52% дітей, що на 20% більше, ніж у вожатих). Досвіду спільного з батьками відвідування театрів, кінотеатрів вожаті не згадують, як і досвіду відвідування ресторанів, кафе. Досвід спостереження і спілкування в дорослих компаніях із батьками мають 8% вожатих, що у два рази менше, ніж аналогічне число дітей.

Перевага соціокультурного досвіду вожатих над дитячим полягає у досвіді колективної творчої діяльності. Зокрема 52% вожатих (при нульовому показнику цього досвіду в дітей) мають досвід подорожі у складі туристичних груп. Розглядають як свої достоїнства навички спілкування, комунікативні здібності 60% вожатих, що в чотири рази перевищує аналогічні відповіді дітей. Досягнення високого рівня знань у певних галузях (36% вожатих, що майже у два рази перевищує аналогічне число дітей), формального лідерства (88% вожатих, що на 20% більше, ніж кількість дітей із таким досвідом). Досвід вожатих і дітей збігається в обсязі відвідування занять у гуртках і секціях, володіння аудіо- і відеоапаратурою, а також негативний досвід (паління, проби спиртного й наркотичних засобів).

Вивчення сучасної соціально-педагогічної ситуації дозволило виявити найбільш гострі протиріччя в системі виховної діяльності: недостатня відповідність її об'єктивним умовам, зокрема, соціокультурному досвіду дітей, які приїжджають на відпочинок, їхнім потребам, інтересам, очікуванням; соціальним запитам суспільства на формування соціально мобільної, конкурентноспроможної особистості, орієнтованої на цінності вільного демократичного суспільства. Виявлені протиріччя підтвердили необхідність акцентування уваги на

варіативності змісту виховного процесу, форм і методів, що надають дитині можливість вибору індивідуальної траєкторії розвитку у процесі реалізації програми табірної зміни; розвитку демократичного стилю керівництва колективом дитячого табору, підготовці педагогічних кадрів до організації виховного процесу в умовах табору, включаючи систематичну роботу з підвищення педагогічної майстерності педагогів у ході табірної зміни; розвиток науково-методичного й інформаційного забезпечення виховної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Никандров Н.Д. Россия: ценности общества на рубеже XXI столетия. – М.: МИРОС, 1997. – 140 с.
2. Лихачев Б.Т. Социология воспитания и образования. Курс лекций по социальной педагогике. – Рязань: РГПУ, 1999. – 288 с.
3. Бондаревская Е.В. Воспитание как возрождение гражданина, человека культуры и моральности. / Основные положения концепции воспитания в изменяющихся социальных условиях: Научно-методическая разработка. – Ростов-на-Дону: РГПУ, 1995. – 173 с.

Матеріал надійшов до друку 7.10. 2005 р.

Мурашова А.Г. Социально-педагогические условия воспитательной деятельности педагогов детского оздоровительного центра на современном этапе.

В статье рассматриваются социально-педагогические условия деятельности педагогов детского оздоровительного центра на примере Международного детского центра "Артек".

Murashova A.G. Social and Pedagogical Conditions of Educational Activity of Children Recreational Center Educators at the Modern Stage.

Exemplified by "Artek" International Children Center the article considers social and pedagogical conditions of children recreational center educators' activity.